

Freedom rules.

Natuurlijk zijn we vrij. We kunnen *worden, doen en laten* wat we willen. Maar hoe vanzelfsprekend is dat nog, als je vastzit aan een onverkoopbaar huis, een noodzakelijke baan of domweg *lamgeslagen* wordt door alle opties? **Maartje Laterveer** onderzoekt het fenomeen *VRIJHEID* in tijden van recessie.

Eind augustus gaf Madonna in Philadelphia het eerste Amerikaanse concert van haar MDNA-tour. Net als in Europa liet Madge zich in Philly van haar politieke kant zien. 'Never forget how lucky you are, to live where you live and to have the freedom that you have,' doceerde ze direct na het eerste nummer. En in tegenstelling tot de scepsis en schandalen waarmee haar engagement in Europa werd ontvangen, werd ze nu eens serieus genomen. In de stad waar ooit de Onafhankelijkheidsverklaring werd getekend, lieten duizenden fans zich door Madonna wakker schudden. 'Don't get fat and lazy and take that freedom for granted!', riep ze, en haar fans klapten. Omdat ze fan zijn, of omdat ze wisten dat die vrijheid die zij en wij allemaal zo vanzelfsprekend vinden, dat helemaal niet meer is. Dat we nog moeilijker economische tijden tegemoet gaan, waarin niet alleen zekerheden wegvallen, maar ook vrijheden wankelen. Vrijheden waaraan we gewend zijn, zo gewend dat het rauw op ons dak valt nu we ze dreigen te verliezen.

En dat lijkt onvermijdelijk. We kunnen al niet meer zomaar van baan wisselen – we mogen blij zijn als we er een hebben. We kunnen niet meer zomaar verhuizen – we moeten eerst een onverkoopbaar huis zien kwijt te raken. En dat huis blijkt veel minder van ons en veel meer van de bank, die met een topzware hypotheeklast een knellende vuist om onze dromen sluit. En ook al realiseren we ons dat wij nog altijd vrijer zijn dan bijvoorbeeld de vrouwen van Pussy Riot, toch werpt zich ook in het democratische Westen voorzichtig de vraag op: is dit nu vrijheid?

Shaffy, Brood & Gaga

Vrijheid is een breed begrip. Als een politicus (of Madonna) het over vrijheid heeft, dan gaat het over democratie, over vrijheid van meningsuiting, over open grenzen. Bij een econoom gaat het om de vrije markt, terwijl een socioloog het begrip vrijheid vooral zal verbinden aan de verhouding tussen het individu en de maatschappij. En dan is er nog de romantische opvatting van vrijheid, die beelden oproept van bohemians, *hobo's* zoals beschreven door Jack Kerouac en Jack London, vrijbuiters die gaan waar de wind ze brengt en die zich door niets of niemand laten beteugelen. Deze opvatting hangt samen met de heroïek die we eigenzinnigheid toedichten – er is een reden waarom Madonna op haar 54ste nog steeds miljoenen fans heeft en die reden is niet (alleen) talent. Het is dezelfde reden waarom we rebellen als Ramses Shaffy en Herman Brood memoreren en waarom we avant-gardisten als Lady Gaga en Daphne Guinness bewonderen. Het is dezelfde reden waarom het Grand Palais in Parijs op dit moment een expositie heeft gewijd aan 'La Bohème', en waarom er in Berlijn een hele scene is die zich Bohème Sauvage noemt en *bohemian* feesten geeft (zie bohemesauvage.de). Rebellen, avant-gardisten en bohemians lijken iets te bezitten wat wij allemaal zouden willen hebben: een zekere autonomie, in zijn, in doen en laten. Vrijheid.

Want vrijheid lijkt allereerst en bovenal een verlangen. Een wezenlijk verlangen. Vrijheid is datgene wat ons het dichtst bij onszelf brengt. Immers, hoe minder mensen of factoren →

Foto Jan Welters / trunkarchiveweb.com

‘Ik kan me voorstellen dat de huidige generatie zich onvrij voelt. Ondanks alle keuzemogelijkheden, gaat het ze minder goed’

Kiezen tot gekmakens toe

Een tijd lang leek dat helemaal niet zo moeilijk. Het was de tijd van het ongebreidelde kapitalisme, dat na de val van De Muur gold als onbetwist synoniem voor vrijheid. Niet geheel onterecht. De vrije markt zorgde voor welvaart, en die zorgde voor een toename van banen, van ontplooiingsmogelijkheden – als er al stress was, dan was het keuzestress van alle mogelijkheden waaruit we konden kiezen. ‘Als ik kijk naar mijn dochter,’ vertelt socioloog en schrijver Herman Vuijsje, ‘en de vrijheid die zij had om haar studie in te delen zoals zij dat wilde – die was veel groter dan in mijn tijd. Zij kon tot gekmakens toe kiezen hoe ze haar studie inrichtte, met verschillende vakken en aan buitenlandse universiteiten. Dat is vrijheid.’

De dochter van Herman Vuijsje is Hagar Peeters, die Cultuur- en mentaliteitsgeschiedenis studeerde en nu een succesvol dichter is. Zij is geboren in 1972 en behoort tot de generatie die ‘geluk’ heeft gehad: die heeft de toen al enigszins zure vruchten kunnen plukken van de zelfontplooiingsideologie. ‘Die begon in de jaren zeventig,’ herinnert Vuijsje zich. ‘Je moest vooral werk doen waarmee je niet zozeer geld kon verdienen, als wel waarmee je jezelf kon ontplooiën. Leuk werk. Dat ontplooiingsdenken begon in een elitair clubje grachtengordeltypes, maar verbreidde zich al gauw naar iedereen. Het werd al snel een *must* om je te ontwikkelen. Zo ontstond het tijdperk van ikke, ikke, ikke.’

Maar, Lidewij Edelkoort vertelde het al in de alom geciteerde uitzending van *Zomergasten* afgelopen augustus, het ik-tijdperk is voorbij. Niet even of een beetje, maar echt en helemaal. Want de crisis waarmee we te maken hebben, moeten we serieus nemen. ‘Ik denk niet dat die zomaar zal overwaaien, en dat we dan opnieuw kunnen beginnen,’ waarschuwde Edelkoort. ‘Echt niet. We moeten beseffen dat we een andere periode in gaan.’ Een periode zonder ikke-ikke-ikke, en een periode waarin vrijheid minder voor het grijpen ligt – zeker voor de generatie die is opgegroeid met het idee dat je moet studeren wat je leuk vindt. Want voor elke ‘leuke’ baan stromen honderden sollicitatiebrieven binnen.

‘De dertigers en veertigers van nu zijn lelijk te grazen genomen,’ vindt Vuijsje. ‘Allereerst door de positieve ontplooiingsideologie van mijn generatie, en vervolgens door de gedachte van de afgelopen jaren dat geld er altijd is.’ Nu dat geld er niet meer altijd is, worden ze geconfronteerd met een voor hen nieuw idee: dat een baan in de eerste plaats dient om geld te verdienen. ‘Dus ja,’ zegt Vuijsje, ‘ik kan me voorstellen dat de huidige generatie zich onvrij voelt. De kans is reëel dat ze het er economisch minder goed vanaf zullen brengen dan voorgaande generaties. Ondanks alle keuzemogelijkheden en de drang van alles te willen doen, gaat het ze minder goed. Dat is doorgeslagen vrijheid.’ Of liever: onvrijheid.

Het nomadische tijdperk

Verwend als we zijn in onze perceptie van vrijheid, springen we ervoor op de bres. De afgelopen verkiezingen was vrijheid het toverwoord, en dit keer niet omdat een zekere partij zich ernaar heeft vernoemd. Uit onderzoek van het NIPO bleek dat economie het belangrijkste thema was voor de kiezer. En dus ging het debat van Rutte tot Roemer over de hypotheekrenteaftrek, over pensioenen en langstudeerboetes, over uitkeringen en over de euro. Over geld, kortom. Geld dat onze welvaart, mogelijkheden en zekerheden moet waarborgen, oftewel: onze vrijheid om te worden wat we willen, te wonen waar we willen, te doen en te laten wat we willen.

Lukt het de overheid niet om die te waarborgen, dan doen we het zelf wel. Bijvoorbeeld door het roer om te gooien en ons geluk in het buitenland te beproeven: het aantal emigranten neemt met duizenden per jaar toe en programma’s als *Ik vertrek* behalen onverminderd hoge kijkcijfers. Maar ook in eigen land zoeken we de vrijheid op. Het aantal zzp’ers is het afgelopen decennium explosief gestegen, meldde het cbs afgelopen mei, wat betekent dat we in Nederland inmiddels meer dan een miljoen zelfstandigen hebben. Dat past helemaal in een andere trend die Edelkoort voorspelde: dat we nomadischer zullen leven. We kunnen dankzij de smartphone en de tablet overal zijn waar we willen zijn, we hebben niet langer een bureau nodig of een kantoor, en zo beginnen de grenzen tussen werk en privé te vervagen. In het nomadische tijdperk kunnen we onszelf en ons bestaan helemaal opnieuw uitvinden, met eigen tijdsindelingen en prioriteiten. Net zoals Edelkoort, die naar eigen zeggen al een nomade is: ‘Ik ben altijd ergens anders.’

Ultieme gypsetter

Dat klinkt aanlokkelijk, want vrij. Het woord ‘nomade’ alleen al beantwoordt naadloos aan dat romantische beeld van vrijheid, van *boho’s* en *hobo’s* en andere *free spirits*. De Engelse variant ‘*gypsy*’ heeft dezelfde aantrekkingskracht, weet de New Yorkse journaliste

‘Het vereist moed en inzicht om jezelf de vraag te stellen wat je echt wil in het leven – ook als dat iets is wat helemaal geen geld oplevert’

Julia Chaplin. Zij schreef drie jaar geleden het boek *Gypset Style*, en wegens overdonderend succes komt ze nu met een tweede: *Gypset Travel*. De term ‘gypset’ is een samentrekking van gypsy en jetset, wat zoveel betekent als een onconventionele, *bohemian* manier van leven, van reizen vooral, maar wel met een verfijnd oog voor schoonheid en fashion.

Chaplin is zelf de ultieme *gypsetter*. Als ze niet in haar *brownstone* in Brooklyn schrijft voor *Vogue*, *The New York Times* en haar eigen website gypset.com, dan reist ze de hele wereld over op zoek naar de beste plekjes om onconventioneel doch sophisticated in het leven te staan. Zoals het stadje Deià op Mallorca, waar ze afgelopen zomer was. ‘Wat daar zo leuk was,’ vertelt ze, ‘was dat er heel veel modemensen waren, uit Parijs, Milaan, New York, maar dat niemand over mode sprak. Er werd niet genetwerkt, er was niets commercieels aan en het was niet duur ook. Mijn *hostal* kostte 16 euro per nacht en ik heb de hele vakantie gelift en gegeten bij anderen.’

Dat relaxte, niet-commerciële is typisch gypset. ‘Wat ik zo leuk vind aan gypsetten, is de spontaniteit. Te kunnen spelen en experimenteren met het onbekende. Volgens mij is dat een vorm van vrijheid. Als je reist, weet je nooit wat er gaat gebeuren, wie je zult ontmoeten, wat je zult zien. Soms is dat comfortabel, soms is het eng, maar dat is juist waarom het zo bijzonder is. Het traint je flexibiliteit. En flexibiliteit is voor mij een voorwaarde voor vrijheid. Als je het idee loslaat dat je de toekomst kunt voorspellen en moet controleren, dan voel je je gewoon vrij, zoals je lichaam zich voelt na een uur yoga of surfen, je staat open voor alles. Het is niet zo dat je vlucht voor iets – vrijheid is geen vlucht. Voor mij is reizen niet weggaan van iets, maar juist nieuwe dingen vinden, nieuwe ervaringen opdoen die mijn leven thuis verrijken.’

Ook dat klinkt heel vrij en *easy*, maar uiteindelijk is ook de vrijheid van de gypset er een waar eerst even flink voor gespaard moet worden. Alleen al vanwege die *bohemian* stijl die je je moet aanmeten. ‘Het is heel belangrijk hoe je eruitziet als gypsetter,’ zegt Chaplin. ‘Je leert constant nieuwe mensen kennen, dus het gaat allemaal om de eerste indruk.’ Maar zelfs als je al een kast vol Isabel Marant hebt hangen, dan nog moet je de tijd hebben om te reizen, of om thuis spontaan te wezen. En tijd, dat weet een roerommer of zzp’er als geen ander, kost geld. Geld dat wel verdiend moet worden, anders wordt vrijheid niet een romantisch ideaal, maar een bikkelhard bestaan onder een brug.

Blinde focus op geld

Maar wat is vrijheid als ze gebonden is aan geld? En, belangrijker, waar kunnen we vrijheid vinden nu geld een schaars goed dreigt te worden? Bij onszelf, zegt filosoof Alicia Gescinska. Zij is onlangs op het onderwerp vrijheid gepromoveerd aan de Universiteit van Gent en schreef een boek getiteld *De verovering van de vrijheid* (Lemniscaat). Hierin bestrijdt ze vurig de blinde focus op geld van onze kapitalistische maatschappij.

‘Geld is een vermogen dat in staat stelt om gebruik te maken van bepaalde vrijheden,’ erkent ze. ‘Maar er zijn

‘Wie lanterfant, talmt of uitstelt, die laat niet alleen de vrijheid, maar ook het leven schieten’

‘Wie lanterfant, talmt of uitstelt, die laat niet alleen de vrijheid, maar ook het leven schieten’

ook andere vermogens, zoals intelligentie, schoonheid, inzicht, alles wat in staat stelt om bepaalde dingen te doen. Onze samenleving is zo gefocust op geld, dat wij als individuen ook zijn gaan denken in nuttigheidstermen, in geldtermen. Zo draaien we mee in een ratrace die op een bepaalde manier onvrij maakt. Ook al heb je het geld, ook al heb je de mogelijkheden, dan nog kun je een onvrijheid ervaren omdat je een marionet bent van de *money driven* maatschappij.’

Om daaruit te komen, is allereerst moed nodig. ‘Veel mensen durven niet tegen de stroom in te gaan. Het vereist moed en inzicht om jezelf de vraag te stellen wat je echt wil in het leven – ook als dat iets is wat helemaal geen geld oplevert.’ Wat het ook is, het heeft volgens Gescinska niets van doen met onverkoopbare huizen of een baan waartoe je je veroordeeld voelt. ‘Het gaat erom wat voor mens je wilt zijn. Vrijheid is een morele kwaliteit, die zit in je hart en ziel.’

Het heeft ook niets te maken met doen en laten wat je wilt, vooral niet met dat laatste. In haar boek bestrijdt Gescinska minstens zo vurig de al te menselijke neiging om zich te laten leiden door de sleur van het bestaan in plaats van door dromen. Die neiging namelijk mondt maar al te vaak uit in een existentiële luiheid die ons ervan weerhoudt om onze tijd en energie te steken in datgene wat ons gelukkig zou kunnen maken. ‘Vrijheid bereik je niet door de lak op je nagels droog te blazen en te wachten tot ze je als vanzelf in de schoot valt. Vrij zijn vergt een actief veroveren, een vechten tegen de versuffing en de verveling, tegen al wat ons beklemmt, verlamt en ketent. Vrijheid vergt discipline: je moet vinden wat je gelukkig maakt, of dat nou lezen of schrijven of schilderen of reizen is, en zorgen dat je voor jezelf ruimte creëert om dat te doen. Bedenk dat je aan elke dag zin moet geven, dat het leven eindig is en geen uitstel verdraagt, want de dagen zijn kort en de tijd gaat snel. Wie lanterfant, talmt of uitstelt, die laat niet alleen de vrijheid, maar ook het leven schieten.’

Gedisciplineerd vrijheidsbeeld

Die *good old* Madonna, die had het *zo* gek nog niet gezien daar in Philadelphia. Het klinkt misschien tegenstrijdig om hard te werken voor je vrijheid, maar eigenlijk is het logisch. Kijk naar de mensen die we bewonderen, die zijn niet onze vrijheidsbeelden geworden door passief achterover te leunen. Alleen al de hakloze schoenen van Daphne Guinness vereisen een spartaanse discipline. ‘*Having an intention, and to put an intention in everything you do, it’s definitely more satisfying at the end,*’ vertelt Guinness in de inspirerende *short* die filmmaker Brennan Stasiewicz van haar maakte (te zien op nowness.com). Misschien is dat wel vrijheid. Niet zozeer zijn wie je bent, maar worden wie je wilt zijn. —

Maartje Laterveer debuteert op 9 november met *De mooiste kleur die niet bestaat*, een roman over vrijheid tegen de achtergrond van de Berlijnse Muur (Meulenhoff).

De expositie *La Bohème* is nog tot 14 januari te zien, meer info op grandpalais.fr. *Gypset Travel* van Julia Chaplin verschijnt 1 november bij uitgeverij Assouline.